

УДК 321.7:323.21

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.62.310729>

Горбань Олена Вікторівна, кандидатка філософських наук,
доцентка, доцентка кафедри правознавства, Полтавський університет
економіки і торгівлі, Україна
e-mail: ogorban56@gmail.com
ORCID ID: 0009-0007-2451-7089

ДЕМОКРАТІЯ У ГЛОБАЛЬНОМУ Й НАЦІОНАЛЬНОМУ ДИСКУРСАХ

У статті зроблено спробу міждисциплінарного дослідження співвідношення форм сучасної демократії з її сутністю в контексті глобального й національного дискурсів. Аргументується пріоритет форм прямої політичної участі над індивідуалізованою відповідно до суверенітету народу в якійсій демократії.

Перспективними напрямками міждисциплінарних досліджень є проблеми балансу форм демократії та убезпечення її від маніпуляцій політичних еліт.

Ключові слова: *політична участь, партисипаторна демократія, деліберативна демократія.*

Постановка проблеми. Демократія характеризується циклічністю трансформацій: від прямої (безпосередньої) в етнічно однорідних античних полісах Греції до представницької (парламентської) в національних різновидах демократії країн західної цивілізації, які модернізувалися в партисипаторних та деліберативних моделях. Під впливом Заходу сформувалися особливі латиноамериканські, азійські, африканські моделі демократії.

Сучасний цикл демократичного транзиту пов'язано з глобалізацією, у якій західний тип демократії трансформується в універсальний (космополітичний) для всіх національних демократій. Це викликає міжцивілізаційні суперечності, які в науці відображаються в міждисциплінарній проблематиці глобального й національного дискурсів демократії. Одним з її аспектів є проблема співвідношення форм політичної участі у партисипаторній та деліберативній моделях демократії з її сутнісним принципом – суверенітетом народу. Науково-практичне значення цього дослідження актуальне в контексті євроатлантичної інтеграції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті міждисциплінарного характеру проблематики демократії в глобальному та національному дискурсах авторка дослідила політологічні, соціологічні та правознавчі позиції українських науковців щодо еволюції сучасної демократії. Вихідними позиціями для дослідження стали висновки С. Наумкіної з аналізу зарубіжних концепцій демократії [1], У. Бека про глобальну контрвладу національним демократіям [2], Л. Герасіної про тенденції турбулентного характеру сучасного геополітичного «клімату» [3] та Н. Наталіної про асинхронність демократизації [4].

Аналіз політологічних досліджень форм політичної участі в партисипаторній та деліберативній демократіях здійснювався за публікаціями Ю. Шведа [5], О. Кудіної [7], колективу авторів монографії під керівництвом С. Телешуна [8], публікацій О. Чальцевої [9–10], Р. Балабана [11], Т. Андрійчук [12], А. Бучинської [13], Н. Ротар [14], А. Ковальова [15].

Пов'язану з політичною участю проблему якісного виміру демократії в аспектах її захисту та критерію середнього класу авторка досліджувала за публікаціями О. Косілової [16], Ю. Олійника [17], В. Горбаня й О. Горбань [18], Й. Терборна [19], Є. Головахи [20; 21].

Правознавчий підхід до відповідних досліджень у глобальному й національному дискурсах вивчався за публікаціями В. Процевського та В. Горбаня [6], монографії О. Г. Данильяна, О. П. Дзьобаня, С. Б. Жданенко та ін. [22], статей Я. Богів [23], В. Горбаня та О. Горбань [27], В. Горбаня [28].

Проблема референдумів окремо вивчалася за матеріалами Національного інституту стратегічних досліджень України [24], Лабораторії законодавчих ініціатив Верховної Ради України [25], експерта «SKL International» М. Ліллестрьома [26].

Невирішеною частиною наукових досліджень загальної проблематики демократії в глобальному й національному дискурсах є співвідношення форм політичної участі народу з його суверенітетом як сутнісним принципом національної демократії. Глобальної ж демократії не існує, як не існує глобального народу.

Формулювання цілей. Наукову мету статті авторка визначила з врахуванням міждисциплінарного характеру проблематики глобального й національного дискурсів демократії та невирішеної частини останніх досліджень і публікацій із цієї проблематики. Відповідно, метою статті є порівняльне дослідження політологічних, соціологічних і правознавчих підходів українських науковців до вирішення проблеми співвідношення форм політичної участі у партисипаторній та деліберативній моделях демократії із суверенітетом народу та якістю демократії в глобальному й національному дискурсах.

Виклад основного матеріалу. Дослідження зарубіжних концепцій демократії С. Наумкіною виявило найбільш загальне її розуміння в забезпеченні народу можливості визначати характер політики насамперед через вибори та референдуми [1, с. 162]. Особливості демократій різних народів зумовлюються їх національною природою.

Глобальною контрвладою національним демократіям, за дослідженням У. Бека, став суверенітет космополітичного режиму. Він денаціоналізує політику й «виключає демократію», «самообгрунтовується» й «самолегітимується» не через голосування народу, а консенсусом колективних акторів (держав-гегемонів, транснаціональних корпорацій, неурядових організацій та ін.) «згори вниз». Він революційно долає національно-державні режими, етнічні й релігійні групи, партії, уряди, індивідів, не ліквідуючи демократію, а роблячи її «другорядною», «обмеженою» [2, с. 294, 363–376].

Проте передбачене С. Гантінгтоном зіткнення цивілізацій унаслідок впливу на них глобалізації позначилося на демократичних процесах. Так Л. Герасіна відзначає тенденцію зміни раніше домінуючих типів геополітичної свідомості (глобалізму, мондіалізму, неомондіалізму, ідеї «світового уряду») альтернативною національно-державницькою геополітичною свідомістю задля реалізації власних політико-економічних змін і збереження етнокультурної самобутності [3, с. 128]. Ця тенденція відображає асинхронний характер демократизації, відзначений Н. Наталіною. Зокрема, нерівномірність розповсюдження демократичних інститутів і практик на рівні окремих регіонів і держав у розмаїтті політичних систем супроводжується зростанням поляризації, антагонізму, кризи політичного представництва та акцій прямої дії за глобальну справедливість. Усе це спонукає до пошуку нових моделей публічної політики та вироблення консенсусу [4, с. 123].

У позначених дискурсах проаналізуємо позиції українських науковців щодо співвідношення сутності демократії з формами політичної участі народу в її реалізації. Моментом істини для цього є обставини модернізації представницької демократії в партисипаторну. Їх зумовило, за відомою оцінкою В. Черчилля, перетворення парламентарями правління народу через парламент на суверенне правління парламенту, що зробило демократію «найгіршою формою правління» (окрім усіх, що існують). Відтак протестні рухи в Європі з вимогами безпосередньої політичної участі народу в розробленні та прийнятті політичних рішень, контролю за їх виконанням, відкликання депутатів, які втратили довіру, покликали до життя партисипаторну демократію. Її теоретичні основи розробили Г. Ласвелл у новому розумінні політики як спрямованої на розв'язання суспільних проблем («policy») та С. Верба, Н. Най, М. Каазе, А. Марш, Ю. Габермас, Х. Арндт, Х. Хекло та інші в кон-

цептах політичної участі й основаної на ній публічної політики («public policy»).

Основною формою партисипаторної демократії в Європі стали референдуми. Аналіз цього досвіду Ю. Шведео виявив найбільшу їх кількість у 70-х – 80-х рр. XX ст., але з пізнішою тенденцією зменшення кількості й нерівномірністю проведення різними країнами [5, с. 117–119]. Ця тенденція відповідала еволюції партисипаторної демократії в деліберативну, яка синхронізувалася з розгортанням глобалізації.

Сутність деліберації полягає не в прямому визначенні політики волею більшості народу голосуванням на виборах та референдумах, а у визначеному державою діалозі та консенсусі з індивідуалізованими суб'єктами громадянського суспільства. Тим самим влада фрагментує волю народу як суверена на волю обраних нею до співпраці меншостей, одна з яких стає вирішальною в досягненні консенсусу поміж ними. Така «мозаїчна» демократія, за відомим визначенням Е. Тоффлера, підриває суверенітет народу як основу національної демократії. Небезпеку цього для формування національної демократії в Україні відзначили В. Процевський і В. Горбань [6, с. 19].

Тлумачення форм політичної участі еволюціонувало в напрямі зміни національної демократії денационалізованим та індивідуалізованим гетерогенним універсумом. Так, у першому десятилітті XXI ст. О. Кудіна тлумачила політичну участь як забезпечення державами можливості для своїх народів визначати характер політики через референдуми, вибори, діяльність у політичних партіях і громадських організаціях, участь у прийнятті рішень органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, участь у проведенні регуляторної політики держави, доступ до державної служби, звернення до органів влади, доступ до інформації про діяльність влади, оскарження рішень органів влади [7, с. 291].

Проте поступово тенденція широкого розуміння поняття «політична участь» із пріоритетом колективних форм прямої демократії змінилася тенденцією до вузького тлумачення – із пріоритетом індивідуалізованої політичної участі. Так, у колективній монографії під керівництвом С. Телешуна й монографії О. Чальцевої аналізуються лише діалогові форми взаємодії держави з суб'єктами громадянського суспільства [8; 9]. О. Чальцева аргументує це індивідуалізацією як соціокультурною властивістю сучасного суспільства і розглядає участь людини в політиці в якості «індивідуалізованого суб'єкта» [9, с. 13]. Водночас ці ж автори відзначили імітаційний характер «індивідуалізованої» політичної участі при контрольованій державою й олігархами публічності [8, с. 13, 47–48; 9, с. 98–99, 102; 10, с. 354]. Попри це Р. Балабан пов'язує загальну кризу політичної участі в Україні із незавер-

шеним виробленням і впровадженням деліберативної демократії [11, с. 219, 220].

Загалом, на думку авторки, вітчизняні політологи ігнорують причинно-наслідковий взаємозв'язок поміж партисипаторною та деліберативною демократіями. При цьому в українському контексті вони переважно зосереджуються на проблематиці недостатньої деліберативної демократії та ідеалізують її європейський зразок. Так Т. Андрійчук стверджує, що деліберативна демократія «на відміну від партисипаторної, не передбачає прямого впливу на прийняття рішень, але забезпечує широке і постійне залучення громадян та їх асоціацій до обговорення проблем суспільно-політичного життя (за ініціативою як самих громадян, так і державних інституцій)». В усіх розвинених країнах, на її думку, створено умови для обговорень проєктів державних рішень. Референдуми небезпечні ускладненням прийняття рішень, можливою дестабілізацією політики висловленням громадянами протестів уряду, використанням ідеї «реального» народовладдя популістами, що спостерігається в Україні й у світі [12, с. 46–47, 50].

А. Бучинська вбачає в сучасних західних демократіях поширення неелекторальних, неінституалізованих форм політичної участі, які, на противагу участі у виборах або в референдумах, сприяють безпосередньому впливу громадян на артикуляцію суспільно-політичних проблем, на підготовку та реалізацію державних рішень, на контроль за їх виконанням [13, с. 26, 27, 37].

Певну суперечність із наведеними науковими позиціями політологів складає дослідження Н. Ротар процесу оновлення деліберативної моделі політичної участі в Європейському Союзі (далі – ЄС). У його офіційних документах ця авторка побіжно відзначила дефіцит демократії як актуальну, перманентну проблему, але не розкрила її сутності та змісту [14, с. 235, 237, 250].

Унікальною, в аналізованих авторкою дослідженнях і публікаціях, є позиція А. Ковальова. Він обґрунтовує взаємозв'язок між теорією політичної участі в партисипаторній і деліберативній демократіях. Місія партисипаторної демократії полягає в тотальному впровадженні «механізмів прямої демократії: плебісцити, масові рухи, широке самоврядування». Потрібно «якомога більшої кількості плебісцитів», «забезпечення спрощених механізмів відкриття політичних представників». Представники деліберативного напрямку, за висновком А. Ковальова, мають «спиратися на фундаментальні положення партисипаторного підходу» [15, с. 181, 182, 186].

Авторка цієї статті вважає тренд вітчизняних політологів до абсолютизації деліберативної демократії відхиленням від сутнісної істини народовладдя – влади народу, а не «мозаїчного» добору політичною елітою потрібної для легітимації своєї влади суми електоральних меншин. Політичні махінації

О. Чальцева відзначала як складник кількох значень українського перекладу американського терміну «politics», разом із значеннями «політична сфера», «політична діяльність» [9, с. 8–9]. Але сучасні моделі демократії в розвинутих країнах, на які орієнтується Україна, ґрунтуються на іншому розумінні політики у сполученні термінів «public policy», що означає співучасть народу з політичною елітою та державою у прийнятті та реалізації політичних і політико-управлінських рішень. На цьому принципі ґрунтується теорія публічної політики і відповідна їй практика «доброго врядування», рекомендована ООН та ЄС до впровадження в демократичних країнах.

Принагідно доцільно долучити до міждисциплінарного дослідження аналіз проблеми якісного виміру демократії. Серед останніх публікацій привертають увагу наукові статті О. Косілової та Ю. Олійника про «озброєну» чи «захисну» демократії. Ці автори досліджують проблему захисту демократії від антидемократичних загроз. Але помітною є суттєва відмінність їх позицій. Так, О. Косілова акцентує увагу на «оборонних демократичних методах» *держави* «обмежувати демократичні права» «підозрюваних у загрози демократії; позбавлення прав окремих осіб і партій балотуватися на виборах; визнання поза законом організацій, які вважаються небезпечними для демократії». При цьому авторка наголошує: «Мета полягає в тому, щоб більшість не встановила легалізовану диктатуру» [16, с. 81]. Із наведеного слід виокремити державу як суб'єкт «озброєної демократії» та алогічну щодо підозрюваних державою в загрози демократії мету – не допустити диктатури *більшості*, тобто народу, суверенна влада якого (а не держави) і є демократією.

Ю. Олійник, навпаки, визначає захисну демократію як політичний режим, що ґрунтується на принципах народного суверенітету та представницької форми правління і спрямований на захист прав і свобод громадян через ефективну систему контролю і забезпечення підзвітності влади перед громадянами, а також виступає, як механізм захисту громадян від надмірного або неправомірного втручання уряду в їхнє життя» [17, с. 75]. Очевидним є акцентування автором суверенітету народу, а не держави, у захисті демократії. Логіка цієї формули передбачає загрози захоплення влади меншістю та перетворення її на диктатуру над народною більшістю, що і є антидемократією.

Щодо застережень окремих науковців про можливі загрози від волі народної більшості правам і свободам меншостей авторка аргументувала свою позицію у спільній з В. Горбанем публікації про залежність якості демократії від питомої ваги середнього класу в складі народу. Його більшість визначає і вищий стан освіченості та загальної культури в політиці, і є запорукою соціально-політичної злагоди та стабільності [18]. Політичний курс держав західної демократії у 60-х – 80-х рр. ХХ ст. забезпечив зростання в них серед-

нього класу загалом до половини складу народів. Саме тоді в Європі активно застосовувалася практика референдумів у політичному житті, відзначена Ю. Шведеою. Проте середній клас у цих країнах так і не став переконливою суспільною більшістю, а, навпаки, із середини 1980-х рр. і досі переживає кризу. Ці висновки підтверджує пізніше дослідження Й. Терборна, у якому автор відзначає тенденцію скорочення середнього класу в розвинутих демократіях і занепокоєння щодо можливостей ліберальної демократії пережити такий занепад [19]. Як відповідну до періоду негараздів із станом середнього класу можна характеризувати тенденцію скорочення кількості референдумів у європейських країнах, відзначену Ю. Шведеою [5].

Стосовно взаємозв'язку якості демократії та проблем політичної участі в публічній політиці України політологи як правило ігнорують критерій середнього класу. Однією з причин цього є дисциплінарний ізоляціонізм у межах предмета політології. Унікальним прикладом є участь соціолога Є. Головахи в дослідженні політичних реформ в Україні. Цей науковець охарактеризував український середній клас за період 1994–2006 рр. як низький у кількісному (11% у складі населення) та якісному (за гідним рівнем життя на основі легальних доходів) вимірах на противагу країнам Західної Європи. У зв'язку з цим автор відзначив у країні низькі показники участі громадян України в діяльності громадських організацій і сумнівну можливість вітчизняного середнього класу виступати гарантом соціальної стабільності. Водночас Є. Головаха вказав на якісно вищий, ніж в Україні, середній клас у країнах Західної Європи, де він складає основу політичної демократії [20, с. 714–715, 757].

До 2020 р. в Україні участь громадян у житті громадянського суспільства в будь-яких формах, за даними Є. Головахи, ледь досягла 22% населення, тоді як для розвинених демократій цей показник має складати більшість громадян. За таких умов в Україні, на думку цього науковця, можлива лише «мінімалістська» представницька демократія. Умови ж для розвиненої, «партисипативної» демократії, коли люди не тільки беруть участь у виборах, а й можуть впливати на владу, контролюючи її за допомогою інструментів громадянського суспільства», тільки зароджуються [21].

Сутнісно відмінними від політологів у дослідженні глобального й національного дискурсів демократії є правознавчі публікації. Зокрема, правознавці відзначають залежність динаміки взаємодії національного права з міжнародним від мінливих політичних факторів, які поживляють чи, навпаки, обмежують її (зокрема участь громадян ЄС у дебатах, дотримання принципу суверенітету народів у визначенні політико-правового устрою за відсутності природного підґрунтя для глобалізованого права

[22, с. 308, 314, 315, 319]. У цьому зв'язку характерним є висновок Я. Богів щодо фактору політичної волі правлячих еліт у зарубіжній та вітчизняній практиці нівелювати пряму політичну участь народу в демократичних процесах [23, с. 208–211]. За оцінкою аналітиків Національного інституту стратегічних досліджень, саме в такій причинно-наслідковій залежності є весь негативний досвід проведення референдумів в Україні після 1991 р. [24, с. 15].

Щодо країн Європи лабораторія законодавчих ініціатив Верховної Ради України теж виявила проблемну ситуацію з практикою прямої політичної участі народу у визначенні політичного курсу. Лише у 6 з 25 європейських країн кількість референдумів була визнана великою, у 10 країнах референдуми проводилися рідко, у 9 – їх кількість була середньою [25]. Змістовним доповненням до вітчизняної аналітики зарубіжного досвіду прямої політичної участі є експертний висновок М. Ліллестрьома щодо світового досвіду висловлення недовіри через референдум. Експерт відзначив загалом рідкісне його проведення з ініціативи громадян в Європі. Лише в Німеччині (у п'яти федеральних землях) виборці можуть ініціювати референдум про недовіру до всього парламенту та про недовіру щодо мерів, тоді як в інших землях право ініціювати такий референдум належить муніципальним радам. Порівнюючи аргументацію критиків і прихильників прямої демократії, М. Ліллестрьом указує, що перші стверджують, ніби вона «послаблює представницьку демократію, підриваючи роль та значущість обраних представників». Другі, навпаки, вказують, що «на тлі зростання апатії виборців та розчарування в традиційних формах демократії, пряма демократія може допомогти активізувати участь виборців у питаннях політики та демократії»; також вона «дисциплінує поведінку обраних представників, забезпечуючи повне й всебічне врахування ними можливих думок виборців при прийнятті рішень від їх імені» [26].

Частина авторської оцінки аналізованої проблематики висловлена у спільній публікації з В. Горбанем і полягає в критиці спроб утвердження космополітичного політичного режиму в національних демократіях. Перетворення глобальними й частиною національних політичних еліт національно гомогенних суспільств на гетерогенні мультикультурні «мозаїки» робить їх податливими до політичних маніпуляцій. За їх допомогою еліти досягають консенсусу з обраними до співпраці меншинами, із яких комбінуються ситуативні більшості для самолегітимації й політичного панування. Як наслідок, демократія стає прикриттям для антидемократичних сил [27, с. 103, 107–112]. Авторка також розділяє критику В. Горбанем спроб універсалізації західного типу демократії на противагу «несправжнім» на-

ціональним моделям інших цивілізацій як конфліктну [28]. У контексті дослідження Н. Наталіної це також суперечить об'єктивно асинхронному процесу демократизації в країнах світу.

Висновки. У результаті дослідження виявлено тенденцію ідеалізації українськими політологами індивідуалізованих форм політичної участі в деліберативній демократії у відриві від визначальних для будь-якої демократії колективних форм політичної участі (референдумів та ін.). Такі наукові позиції є апологією політичного курсу еліт тих країн, у яких існує перманентний дефіцит демократії навіть у розвинених її моделях. Його сутність полягає в зростанні політтехнологічних можливостей глобальних та частини інкорпорованих до них національних еліт маніпулювати волею народів у своїх власних егоїстичних і тому нелегітимних інтересах. До негативних наслідків застосування таких можливостей слід віднести кризу середнього класу в розвинених країнах Заходу та відсутність цього класу за відповідними для демократії ознаками в Україні. Як наслідок, підривається соціально-політична основа національних демократій і створюються умови для панування в них «самолегітимованих», по-суті, антидемократичних, політичних еліт у союзі з національними та транснаціональними олігархами.

Комплексні наукові дослідження якісних вимірів демократії в Україні відсутні, а відповідні поодинокі публікації досліджень суміжних із політологію наук є не запитаними. Правознавчі дослідження взаємозв'язків і співвідношення демократії та права в національному й глобальному дискурсах виходять із природного права народу на визначення політичного курсу та конституційного принципу суверенітету народу й утверджують пріоритет колективних форм політичної участі над індивідуалізованими.

Перспективними напрямками міждисциплінарних досліджень є проблеми: балансу форм політичної участі в публічній політиці в контексті забезпечення суверенітету народу; якісних вимірів демократії в контексті асинхронності демократизації; поєднання національно особливих форм і традицій демократії з її основоположними принципами, убезпечення демократії від маніпулятивних впливів космополітичних політичних еліт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наумкіна С. «Третя хвиля» демократизації: підсумки і перспективи. Аналіз зарубіжних концепцій. *Політичний менеджмент*. 2004. №2. С. 162–170. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/naumkina_tretia.pdf (дата звернення: 29.01.2024).

2. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / пер. з нім. О. Юдіна. Київ : Ніка-Центр, 2011. 408 с.
3. Герасіна Л. М. Геополітичний «клімат» і світоустрій XXI ст.: домінантні тенденції. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2023. № 1 (56). С. 122–134. URL: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.56.273999> (дата звернення: 23.07.2024).
4. Наталіна Н. О. Асинхронність демократизації як глобальний тренд формування нового світопорядку. *Політичне життя*. 2023. № 3. С. 118–125. URL: <https://10.31558/2519-2949.2023.3.15> (Дата звернення: 23.07.2024).
5. Шведа Ю. Референдум як політичний інститут в умовах сучасної демократії. *Політичний менеджмент*. 2007. № 4. С. 112–124. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/shveda_referendum.pdf (дата звернення: 22.01.2024).
6. Процевський В. О., Горбань В. І. Правове регулювання прав людини, народу і націй в Україні. *Право* : зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2019. Вип. 30. С. 7–25.
7. Кудіна О. Публічна політика як дієвий механізм демократизації суспільства. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 6 (68). С. 289–293. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kudina_publichna.pdf (дата звернення: 27.01.2024).
8. Телешун С. О., Ситник С. В., Рейтерович І. В., Пухкал О. Г., Стадник М. М. та ін. Публічна політика та суспільні зміни в Україні в контексті євроінтеграції : монографія / за заг. ред. С. О. Телешуна. Київ : НАДУ, 2017. 248 с.
9. Чальцева О. М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика : монографія. Вінниця : Барановська Т. П., 2017. 336 с.
10. Чальцева О. М. Національна модель публічної політики України. *Прикладні аспекти сучасних міждисциплінарних досліджень* : І Міжнар. наук.-практ. конф. / Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса, м. Вінниця, б.р. С. 352–354. URL: <https://jrasmd.donpu.edu.ua/article/view/13018/12921> (дата звернення: 15.02.2024).
11. Балабан Р. Криза участі. Без політичної участі не буває демократії. *Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання* : монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.), Р. В. Балабан, С. Г. Брехарь, Л. Л. Кияниця, О. Ю. Кондратенко, Н. В. Кононенко, Т. М. Ляшенко. Київ : ПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. Розд. 6. С. 182–220.
12. Андрійчук Т. С. Партисипаторна та деліберативна демократія в сучасному політичному дискурсі. *Політичне життя*. 2019. № 1. С. 45–51. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=pollife_2019_1_8 (дата звернення: 02.02.2024).
13. Бучинська А. Категорія «політична участь» у західному політологічному дискурсі: еволюція та сучасний стан. *Політичні дослідження*. 2022. № 2 (4). С. 26–41. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/2_Buchynska.pdf (дата звернення: 27.01.2024).

14. Ротар Н. Інституційне оновлення деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. №3 (14). С. 234–252. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/download/283/26> (дата звернення: 15.02.2024).
15. Ковальов А. Партисипаторний напрям демократії як предтеча деліберативного підходу. *Вісник Львівського університету*. Серія: Філософ.-політолог. студії. 2018. Вип. 17. С. 180–186. URL: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/17_2018/27.pdf (дата звернення: 27.02.2024).
16. Косілова О. І «Озброєна» демократія засіб проти авторитаризму? *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №7. С. 78–82. URL: http://lsej.org.ua/7_2023/16.pdf (дата звернення: 24.07.2024).
17. Олійник Ю. В. Розвиток політико-правових ідей щодо концепції захисної демократії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №2. С. 68–75. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.9> (дата звернення: 24.07.2024).
18. Горбань В. І., Горбань О. В. Глобалізація і демократія: соціальний аспект. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2017. 1 (13). С. 25–40. URL: <https://zenodo.org/records/580224>.
19. Терборн Й. Мрії та кошмари середніх класів світу. *Соціологія*. 2020, 17 верес. URL: <https://commons.com.ua/ru/mriyi-ta-koshmari-serednih-klasiv-svitu/> (дата звернення: 06.02.2024).
20. Головаха Є. Політична реформа: соціальні та психологічні виміри. *Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності*. Київ : Ніка Центр, 2008. Розд. 15. С. 710–758.
21. Повідомлення НАН України. *Національна академія наук України*. 2020. 23 жовт. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=7074> (дата звернення: 24.07.2024).
22. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. та ін. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. 2-ге вид., переробл. та доповн. Харків : Право, 2017. 416 с.
23. Богів Я. Безпосередня демократія як форма реалізації народного суверенітету. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 22. С. 205–213. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnupurn_2019_22_32 (дата звернення: 26.01.2024).
24. Павленко І. А., Даниляк О. О., Макаров Г. В., Руденко А. В. Розвиток форм безпосередньої демократії в Україні: аналіз доцільності та перспектив застосування : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2019. 65 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/dopovid-1.pdf> (дата звернення: 26.01.2024).
25. Аналітика дня. Про що питають на референдумах європейців? *Лабораторія законодавчих ініціатив Верховної Ради України*. URL: <https://parlament.org.ua/2021/02/12/analitika-dnya-pro-shho-pitayut-na-referendumah-yevropejtsiv/> (дата звернення: 22.01.2024).
26. Ліллестрём М. Висловлення недовіри через референдум – світовий досвід. *Децентралізація*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13231?page=3> (дата звернення: 22.01.2024).

27. Горбань В. І., Горбань О. В. Глобалізація і демократія: етнічний аспект. *ПРАВО* : зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. 2016. Вип. 24. С. 97–114.
28. Горбань В. І. Проблема взаємозв'язків верховенства права з демократією. *ПРАВО* : зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. 2017. Вип. 26. С. 118–138.

REFERENCES

1. Naumkina, S. (2004). «Tretya khvylya» demokratyzatsiyi: pidsumky i perspektyvy. Analiz zarubizhnykh kontseptsiy. *Politychnyy menedzhment – Political Management: Science Journal*, 2, 162–170. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/naumkina_tretia.pdf
2. Bek, U. (2011). Vlada i kontrvlada u dobu hlobalizatsiyi. Nova svitova politychna ekonomiya. Per. z nim. O. Yudina. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
3. Herasina, L. M. (2023). Neopolitychnyy «klimat» i svitoustriy XXI st.: dominantni tendentsiyi. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: filosofiya, filosofiya prava, politolohiya, sotsiolohiya – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Phylosophy, phylosophy of law, political science, sociology*, 1 (56), 122–134. URL: <https://doi.org/10.21564/2663–5704.56.273999> [in Ukrainian].
4. Natalina, N. O. (2023). Asynkhronnist demokratyzatsiyi yak hlobalnyy trend formuvannya novoho svitoporyadku. *Politychne zhyttya – Political Life*, 3, 118–125. URL: <https://10.31558/2519–2949.2023.3.15> [in Ukrainian].
5. Shveda, Yu. (2007). Referendum yak politychnyy instytut v umovakh suchasnoyi demokratiyi. *Politychnyy menedzhment – Political Management: Science Journal*, 4, 112–124. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/shveda_referendum.pdf [in Ukrainian].
6. Protsevskyy, V. O., Horban, V. I. (2019). Pravove rehulyuvannya prav lyudyny, narodu i natsiy v Ukrayini. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni H. S. Skovorody «PRAVO» – Journals of scientific works of the Kharkiv national pedagogical university of the name of H. S. Skovoroda series «LAW», issue 30*, 7–25 [in Ukrainian].
7. Kudina, O. (2013). Publichna polityka yak diyevyy mekhanizm demokratyzatsiyi suspilstva. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny – Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies of the name of I. F. Kuras of NAN of Ukraine, issue 6(68)*, 289–293. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kudina_publichna.pdf [in Ukrainian].
8. Teleshun, S. O., Sytnyk, S. V., Reysterovych, I. V., Pukhkal, O. H. et al. (2017). Publichna polityka ta suspilni zminy v Ukrayini v konteksti yevrointehratsiyi. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
9. Chaltseva, O. M. (2017). Publichna polityka: teoretychnyy vymir i suchasna praktyka. Vinnytsya: FOP Baranovska T. P. [in Ukrainian].

10. Chaltseva, O. M. (n.d.). Natsionalna model publichnoyi polityky Ukrayiny. *Prykladni aspekty suchasnykh mizhdystsyplinarykh doslidzhen*: I International Scientific and Practical Conference. Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 352–354. URL: <https://jpasmd.donnu.edu.ua/article/view/13018/12921> [in Ukrainian].
11. Balaban, R. (2022). Kryza uchasti. Bez politychnoyi uchasti ne buvaye demokratiyi. *Kryzy politychnoho rozvytku v Ukrayini: prychyny, zmist i sposoby nivelyuvannya*. Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny, part. 6, 182–220 [in Ukrainian].
12. Andriyчук, T. S. (2019). Partysypatorna ta deliberatyvna demokratiya v suchasnomu politychnomu dyskursi. *Politychne zhyttya – Political Life*, 1, 45–51. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=A SP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=pollife_2019_1_8 [in Ukrainian].
13. Buchynska, A. (2022). Katehoriya «politychna uchast» u zakhidnomu politolohichnomu dyskursi: evolyutsiya ta suchasny stan. *Politychni doslidzhennya – Political studies*, 2(4), 26–41. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/2_Buchynska.pdf [in Ukrainian].
14. Rotar, N. (2022). Instytutsiyne onovlennya deliberatyvnoyi modeli politychnoyi uchasti hromadyan YeS. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsiyi ta rehionalni studiyi – The scientific Journal «International Relations, Public Communications and Regional Studies»*, 3(14), 234–252. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/download/283/26> [in Ukrainian].
15. Kovalov, A. (2018). Partysypatornyy napryam demokratiyi yak predtecha deliberatyvnoho pidkhodu. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filos.-politoh. Studiyi – Visnyk of the Lviv university philosophical political studies, issue 17*, 180–186. URL: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/17_2018/27.pdf [in Ukrainian].
16. Kosilova, O. I (2023). «Ozbroyena» demokratiya zasib proty avtorytaryzmu? *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal – Juridical scientific and electronic journal*, 7, 78–82. URL: http://lsej.org.ua/7_2023/16.pdf [in Ukrainian].
17. Oliynyk, Yu.V. (2024). Rozvytok polityko-pravovykh idey shchodo kontseptsiyi zakhysnoyi demokratiyi. *Analitychno-porivnyalne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 2, 68–75. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.9> [in Ukrainian].
18. Horban, V. I., Horban, O. V. (2017). Hlobalizatsiya i demokratiya: sotsialnyy aspekt. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiolohichni nauky, kulturolohichni nauky – Modern society: political sciences, sociological sciences, cultural sciences*, 1(13), 25–40. URL: <https://zenodo.org/records/580224> [in Ukrainian].
19. Terborn, Y. (2020). Mriyi ta koshmariy serednih klasiv svitu. *Sotsiologhiya – Sociology*, 17 veres. URL: <https://commons.com.ua/ru/mriyi-ta-koshmariy-serednih-klasiv-svitu/> [in Ukrainian].
20. Holovakha, Ye. (2008). Politychna reforma: sotsialni ta psyholohichni vymiry. *Politychna sistema dlya Ukrayiny: istorychnyy dosvid i vyklyky suchasnosti*. Kyiv: Nika-Tsentr, part. 15, 710–758 [in Ukrainian].

21. Povidomlennya NAN Ukrainy. (2020). *Natsionalna akademiya nauk Ukrainy*, 23 zhovt. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=7074> [in Ukrainian].
22. Danylyan, O. H., Dzoban, O. P., Zhdanenko, S. B. et al. (2017). *Suchasne suspilstvo: filosofsko-pravove doslidzhennia aktualnykh problem*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
23. Bohiv, Ya. (2019). Bezposerednya demokratiya yak forma realizatsiyi narodnoho suverenitetu. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Seriya: Yurydychni nauky – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series of Legal Sciences, issue 22, 205–213*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2019_22_32 [in Ukrainian].
24. Pavlenko, I. A., Danyliak, O. O., Makarov, H. V., Rudenko, A. V. (2019). Rozvytok form bezposerednoyi demokratiyi v Ukraini: analiz dotsilnosti ta perspektyv zastosuvannya. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/dopovid-1.pdf> [in Ukrainian].
25. Analityka dnya: Pro shcho pytayut na referendumakh yevropeytsiv? (2021). *Laboratoriya zakonodavchykh initsiyativ Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. URL: <https://parlament.org.ua/2021/02/12/analitika-dnya-pro-shho-pitayut-na-referendumah-yevropeytsiv/> [in Ukrainian].
26. Lillestrom, M. (n.d.). Vyslovlennya nedoviry cherez referendum – svitovyy dosvid. *Detsentralizatsiya*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13231?page=3> [in Ukrainian].
27. Horban, V. I., Horban O. V. (2016). Hlobalizatsiya i demokratiya: etnichnyy aspekt. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody «PRAVO» – Journals of scientific works of the Kharkiv national pedagogical university of the name of H. S. Skovoroda series «LAW», issue 24, 97–114* [in Ukrainian].
28. Horban, V. I. (2017). Problema vzayemozvyazkiv verkhovenstva prava z demokratiyeyu. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody «PRAVO» – Journals of scientific works of the Kharkiv national pedagogical university of the name of H. S. Skovoroda series «LAW», issue, 26, 118–138* [in Ukrainian].

Horban Olena Viktorivna, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law, Poltava University of Economics and Trade, Ukraine

DEMOCRACY IN GLOBAL AND NATIONAL DISCOURSES

The article attempts an interdisciplinary study of the relationship between the forms of modern democracy and its essence in the context of global and national discourses. The

priority of forms of direct political participation over individualized sovereignty of the people in quality democracy is argued.

Promising areas of interdisciplinary research are the problems of balancing the forms of democracy and securing it from the manipulations of political elites.

Keywords: *political participation, participatory democracy, deliberative democracy.*

